

РАДИВОЈ РАДИЋ

ВИЗАНТИЈСКИ ОКВИРИ МИСИЈЕ КОНСТАНТИНА И МЕТОДИЈА*

Византијско царство је на културном плану столећима стајало на челу средњовековног света, а та надмоћ је била праћена снажним, често и пресудним утицајем на државе и народе не само у његовом окружењу, него и оне који су били знатно удаљени. Тај се утицај ширио по читавом басену Средоземља, захваћајући његову европску, азијску и афричку страну, али је продирао и дубоко у унутрашњост европског континента. Наравно, његов интензитет није увек био једнак, него је током дуге византијске историје бележио успоне и падове. У византологији је одавно наглашено да је друга половина IX века у том погледу била „епоха највећег узлета”.¹ Притом се пре свега мисли на појачану делатност хришћанских мисионара која је представљала најделотворнији облик цивилизацијске експанзије, односно ширења својеврсног византијског духовног „империјализма”.

Управо је седма деценија IX века била период одлучујућег продора Византијског царства на пространи словенски простор,² у правом смислу речи „деценија неслућено великих остварења”,

* Ово је текст предавања које сам одржао у Матичи српској у Новом Саду 24. маја 2013. године. За објављивање сам га снабдео научним апаратом, али, имајући у виду да је литература о овом питању практично несагледива и да је немогуће навести и најважније научне доприносе, свесно сам се ограничио на основне радове.

¹ Г. Острогорски, *Моравска мисија и Византија*, Византија и Словени, Сабрана дела IV, Београд 1970, 59 (у даљем тексту: Острогорски, *Моравска мисија*).

² Ф. Успенски, *Историја Византијског царства: период Македонске династије (867–1057)*, прев. Р. Божић, Београд 2000, 27 (у даљем тексту: Успенски, *Историја Византијског царства*).

како је забележено у научној литератури.³ Претходна два века, дакле у периоду од 650. до 850. године Средња Европа лежала је изван византијске орбите.⁴ А онда, после напада Руса на Цариград 860. године,⁵ дошло је до византијског мисионарског наступа у младој руској држави; 863. је моравски кнез Рагислав затражио из Цариграда мисионаре за своју државу,⁶ 864/865. Бугари су прихватили хришћанство,⁷ а неколико година касније њихов пример следили су и Срби.⁸ Уз то, аутокефална Кипарска црква је управо око 867. године за једно кратко време, први и једини пут у својој историји, ушла под јурисдикцију Цариградске патријаршије.⁹ Било је то због тога што је цар Василије I (867–886), оснивач Македонске династије, после дновековне арабљанске доминације вратио Кипар под византијску власт.¹⁰ Штавише, исти цар је у циљу верске хомогенизације Византијског царства 873. и 874. године спроводио насилно покрштавање Јевреја, али оно ипак није дало трајније резултате.¹¹ Занимљиво је указати на чињеницу да у претходном дновековном раздобљу од VII до IX столећа византијски цареви нису подупирали ниједан велики мисионарски подухват.

Када је византијска идеологија у питању, треба разумети да је цар, као наследник Константина Великог, у дворским акламацијама и реторским текстовима био величан као „једнак апостолима”, односно „равноапостолни”.¹² Он је као поглавар хришћанске васељене стајао на врху замишљене пирамиде средњовековних владара. Управо је њега, а не патријарха или неку другу црквену личност, Бог изабрао да у хришћанство преведе становнике римског

³ Острогорски, *Моравска мисија*, 74.

⁴ Д. Оболенски, *Византијски комонвелт*, прев. К. Тодоровић, Београд 1991, 164 (у даљем тексту: Оболенски, *Византијски комонвелт*).

⁵ Г. Острогорски, *Историја Византије*, Београд 1959 (репринт 1998), 226 (у даљем тексту: Острогорски, *Историја*); *Историја Русије*, прир. Д. Оболенски – Р. Оти, Београд 2003, 71–82.

⁶ Острогорски, *Историја*, 226–227.

⁷ И. Божилов – В. Гюзелев, *История на средновековна България VII–XIV век*, София 1999, 169–195; В. Гюзелев, *Покръстване и христијанизација на българите. Извороведческо изследване с приложеније*, София 2006, 15 сл.

⁸ Љ. Максимовић, *Покршћавање Срба и Хрватиа*, Зборник радова Византолошког института 35 (1996) 155–174.

⁹ П. Коматина, *Црквена политика Византије (843–886)*, Београд 2012 (докторска дисертација у рукопису), 372 (у даљем тексту: Коматина, *Црквена политика*).

¹⁰ Острогорски, *Историја*, 234.

¹¹ Коматина, *Црквена политика*, 297.

¹² *Оксфордска историја Византије*, прир. С. Манго, прев. М. Милорадовић и П. Ј. Марковић, Београд 2004, 248 (Џ. Шепард) (у даљем тексту: *Оксфордска историја Византије*).

света. Отуда не треба да изненађује чињеница да је представа о цару који даље обавља првобитни рад апостола била приказивана приликом одређених церемонија у Великој палати у Цариграду. Било је то на Духове, велики хришћански празник када се прослављао силазак Светог Духа на апостоле. Том приликом су се појале и молитве и могле су се чути и следеће речи: „Нека цар, радост и понос Ромеја (Византинаца), приволи оне који говоре страним језицима ка јединственом језику Цркве.”¹³ Из реченог произлази да је улога византијског цара у ширењу хришћанства била збиља велика.

У предвечерје одашиљања хришћанских мисионара из Цариграда за тадашње Византијско царство од нарочитог значаја биле су три чињенице везане за његову политичку, административну, војну и црквену историју. Изграђивање тематског уређења, које је почело у време цара Ираклија (610–641), односно у почетним деценијама VII века, и представљало спор и неретко тегобан процес, у првој половини IX столећа ушло је у једну веома важну фазу. Тада су као теме, то јест војно-административне јединице на које је Царство подељено, биле организоване и у области Солуна и Драча,¹⁴ што је био важан корак у јачању византијских позиција на Балканском полуострву које је, подсетимо се, у периоду од VII до IX века било готово изгубљено за Царство. Не само да је Солун био главно византијско упориште на Егејском мору, а Драч на Јадрану, него је од посебне важности био управо Солун, други град Византијског царства, али и „главна капија Византије према словенском свету”.¹⁵ Процес византијске политичке реконквисте био је праћен постепеним и такође дугим процесом рехеленизације подручја која су поново потпала под скиптар византијског цара. Истовремено, овај је процес, показало се за увек, поделио територију Балканског полуострва на две зоне – грчку и словенску.¹⁶

Поред тога, од посебног значаја за Византију IX века било је окончање иконоборачке кризе (843) која је, израстајући у највеће унутрашње питање Царства, више од сто година потресала државу Ромеја.¹⁷ Једна од веома важних последица иконоборачке епохе, нарочито после одузимања пространог Илирика испод јурисдикције Рима и његовог стављања под јурисдикцију Цариграда,

¹³ Оксфордска историја Византије, 248 (Ц. Шепард).

¹⁴ Острогорски, Моравска мисија, 64.

¹⁵ Исто.

¹⁶ Исто, 65.

¹⁷ Острогорски, Историја, 219; Оксфордска историја Византије, 179–180 (П. Карлин-Хејгер); Коматина, Црквена политика, 14–41.

била је јасно повучена граница између византијске и римске утицајне црквене сфере. У том разграничењу се делокруг Цариградске патријаршије проширио знатно преко стварних граница Византије, па је обухватио и земље које су остале ван домашаја византијске војнополитичке власти,¹⁸ а то је превасходно био простор у којем је тек требало да дође до христијанизације.

И, најзад, веома важна је била и византијска победа над Арабљанима, 863. године,¹⁹ која је означила прекретницу у односу снага на источном ратишту и означила почетак византијске офанзиве на овој страни која ће трајати следећих сто педесет година.

Средина IX века је важна и као епоха процвата византијске културе. Довољно је само поменути да је на Магнаварском двору у престоници на Босфору основана велика школа на којој су деловали најистакнутији научници онога времена предвођени чувеним учењаком Лавом Математичаром.²⁰ И потоњи словенски апостол Константин био је једна од најмаркантнијих личности овог културног полета. Филозоф и богослов, упућен у разнолика знања тадашње световне и духовне науке, на особен начин је представљао највише тежње како византијске државе, тако и византијске цркве.²¹ Истовремено, а не мање значајно, заједно са старијим братом Методијем, Константин је уједно и репрезентовао ону византијско-словенску симбиозу која је тада почела да се успоставља на Балканском полуострву.²²

Да би се боље разумели догађаји који ће уследити, а поготово обухватније сагледао светскоисторијски значај мисије Тирила и Методија, никако се не може пренебрећи идеологија тзв. тројезичности.²³ Она се развила у крилу Римске цркве шездесетих година IX века као нека врста одговора на увреде које су на рачун латинског језика изнели византијски цар Михаило III Аморијац (842–867) и цариградски патријарх Фотије (858–867, 877–886) у писмима папи Николи I (858–867) упућеним 862. или 863. године.²⁴ Наиме, неки језички чистунци у Византији су чак и на латински гледали с оholим ниподаштавањем. На том трагу је и Михаило III, дакле цар који ће Константина и Методија послати у Мо-

¹⁸ Острогорски, *Моравска мисија*, 72.

¹⁹ Острогорски, *Историја*, 225–226.

²⁰ *Култура Византије*, III (Вторая половина VII–XII в.), Москва 1989, 394–395 (З. Г. Самодурова).

²¹ F. Dvornik, *Byzantine Missions among the Slavs*, New Brunswick, New Jersey 1970, 53–145.

²² Острогорски, *Моравска мисија*, 74–75.

²³ Оболенски, *Византијски комонвелт*, 173; Коматина, *Црквена јолијшика*, 133–134.

²⁴ Коматина, *Црквена јолијшика*, 133.

равску, у писму римском првосвештенику малициозно нагласио да је латински „варварски и скитски језик”.²⁵

Иначе, идеологија тзв. тројезичности се повезује још и са Исидором, писцем и у првим деценијама VII века бискупом шпанског града Севилје.²⁶ Према овој теорији, само су три језика Светог писма – хебрејски, грчки и латински – на којима се може обављати хришћанска литургија. То су управо она три језика на којима је Понтије Пилат исписао на Христовом крсту: „Исус Назарећанин, цар јудејски!”²⁷ Константин, односно Ћирило, припаднике оваквог схватања називао је „тројезичницима” или „пилатницима”, а они су постали заклето непријатељи словенске литургије. Како је забележено у његовом житију, приликом боравка у Венецији локални бискупи, свештеници и монаси су „као гавранови на сокола” насрнули на Константина.²⁸

Насупрот овом ригидном ставу који је долазио из латинског света Западне Европе, византијско поимање вере било је далеко гипкије и подразумевало је да сваки народ треба да слави Бога на свом језику. Византијско гледиште, које је у оновременим црквеним приликама очигледно ишло далеко испред свог времена, имало је упориште на примерима из Библије, а то су старозаветна: „Хвалите Господа сви народи, славите га сва племена.” (Псалом, 117, 1), али и новозаветне: „Крићани и Арапи, чујемо где они говоре на нашим језицима о величанственим делима Божијим.” (Дела светих апостола, 2, 11); „Јер који говори језик себе изграђује, а који пророкује Цркву изграђује.” (Прва посланица светог апостола Павла Коринћанима, 14, 4).²⁹ Од нарочитог значаја је чињеница да је Константин у Риму, у једном политички повољном тренутку, идејствовао да папа званично призна и благослови словенски као богослужбени језик.³⁰ Отуда се и за одлуку моравског кнеза Растислава да затражи учитеље који би његовом народу хришћанство проповедали на њиховом сопственом језику може рећи да представља праву револуцију у духовној клими Западне Европе IX века.³¹

Када је у питању употреба словенског језика у литургији, мора се нагласити да византијско јавно мњење није имало један чврст и унисон став. Напротив, било је подељено, па се и

²⁵ Исто, 133 (са навођењем изворних података).

²⁶ Исто, 134.

²⁷ Исто, 133.

²⁸ Оболенски, *Византијски комонвелт*, 173.

²⁹ Исто, 173; Коматина, *Црквена јолијика*, 155 н. 607.

³⁰ Оболенски, *Византијски комонвелт*, 173–174.

³¹ Коматина, *Црквена јолијика*, 167.

сам Константин у једном тренутку уплашио да не буде оптужен за јерес.³² Цар Михаило III Аморијац, цезар Варда (царев ујак и главни саветник), већи број високих службеника, цариградски патријарх Фотије, као и Константин и Методије и њихови ученици, искрено су веровали да словенско писмо пружа најбоље могућности да се покрсте Словени који су обитавали изван граница Византије и на тај начин чвршће вежу за византијску цркву и државу.³³ Насупрот овој групацији византијског друштва, коју су чинили учени естаблишмент и политичка врхушка, стајала је једна ригидна формација која се превасходно регрутовала међу цариградским свештенством. Њихово уверење је полазило од премисе – коју је делило франачко и венецијанско свештенство – да се света служба може држати само на хебрејском, грчком и латинском.³⁴ Другим речима, у византијском друштву у IX и X веку постојала су два опречна приступа словенској литургији. Међутим, одмах треба додати, ове две групације нису стајале на непомирљивим позицијама. Напротив, сматра се да су се у извесној мери и поклапале.³⁵

Допуштено је веровати да је сам Константин у свом ставу имао упориште у наслеђу великих отаца раног средњег века, у овом случају пре свега знаменитог Јована Хризостома (Златоустог) који је на размеђу IV и V века био цариградски патријарх (398–404).³⁶ У једној проповеди коју је држао у Цариграду, он је изјавио да га радује што готска заједница у граду божју службу пева на свом, дакле, готском језику.³⁷ Готи су, подсетимо се, једно од тада најмоћнијих германских племена.³⁸ Јован Златоусти је имао либералан и хуман став када је у питању била могућност хришћанског богослужења на „националним” језицима.³⁹ Штавише, он се залагао за то да сви варварски народи имају право да уђу у велику хришћанску породицу. „Поучавање рибара и номада”, победоносно је изјавио „сија на језику варвара још сјајније од сунца.”⁴⁰ Ова проповед чувеног богослова у Византији није

---

³² F. Dvornik, *Les légendes de Constantin et de Méthode vues de Byzance*, Praha 1933, 372.

³³ Оболенски, *Византијски комонвелт*, 182, 185.

³⁴ Исто, 184–185.

³⁵ Исто, 186.

³⁶ *Енциклопедија православаља*, књ. II (И–О), Београд 2002, 887–889 (А. Т. Ракита) (у даљем тексту: *ЕП*).

³⁷ Оболенски, *Византијски комонвелт*, 183.

³⁸ Н. Зечевић, *Византија и Гоџи на Балкану у IV и V веку*, Београд 2002, 23 сл.

³⁹ Успенски, *Историја Византијског царства*, 25.

⁴⁰ Оболенски, *Византијски комонвелт*, 183 (са навођењем изворних података).

била заборављена, а није искључено да је управо на њу мислио и Константин–Ћирило када се пред противницима словенске литургије у Венецији залагао за једнакост језика: „Зар киша која долази од Бога не пада једнако на све људе? Зар сунце не сија на сваког подједнако? Зар не дишемо сви једнако исти ваздух?”⁴¹ Биле су то једноставне, али и убедљиве минијатурне параболе којима је Константин образлагао и бранио своја богословска гледишта.

У византологији се, наравно, доста расправљало о мисији Ћирила и Методија, али и о осталим оновременим подухватима мисионара које је у далеке земље слао Цариград. У тумачењу мисионарске активности Византијског царства међу модерним научницима је у најмању руку могуће уочити два различита тумачења. Према првом се наглашава окретност, умешност и делотворност, па и визионарство, византијских водећих људи онога времена, пре свега цезара Варде, ујака цара Михаила III, и цариградског патријарха Фотија, те се наглашава да је то било „велико доба – доба Варде и Фотија”.⁴² У другом, новијем схватању, у којем се на неки начин заговара својеврсна успореност и тромост византијске црквене политике, читав проблем је постављен наглавце. Истиче се да су мисије предузимане шездесетих година IX века упућиване углавном као одговор на захтеве локалних владара или у надметању са супарничким прозелитским религијама.⁴³ Другим речима, не изгледа да су то биле једнострано преузете цареве иницијативе. Остављајући по страни ову академску расправу, нагласићемо чињеницу да су упркос значајним разликама у постављању овог научног проблема, и једни и други истраживачи дошли до готово истоветног закључка да је Цариград однео победу над Римом у тадашњем надметању око покрштавања словенског света. У најмању руку, стиче се утисак да је по питању ширења Христове речи Византија и у тешким позицијама повлачила најбоље могуће потезе. Није без значаја ни чињеница да је Византија боље познавала Словене од свог римског такмаца.⁴⁴

У том контексту није без значаја ни још једна чињеница. Подстицај за велике мисионарске подухвате у седмој деценији IX века јесу покренули цар Михаило III, а поготово цезар Варда и патријарх Фотије, па је њихов лични удео у томе знатан. Међутим, околност да је и после смене династија – 867. године, у јеку мисионарске делатности, Аморијски царски дом је

---

⁴¹ Исто.

⁴² Острогорски, *Историја*, 222.

⁴³ *Оксфордска историја Византије*, 252 (Ц. Шепард).

⁴⁴ Успенски, *Историја Византијског царства*, 47–48.

дворским превратом и убиством цара Михаила III сменила нова Македонска династија чији је оснивач Василије I⁴⁵ – настављена иста мисионарска делатност јасно је казивала још једну истину. Та активност Византијског царства била је исход одређених историјских интереса и суштинских стремљења велике империје, односно нешто што је далеко изнад личне воље појединца, његових тежњи или његових планова.⁴⁶

У историји и традицији су остали упамћени као „солунска браћа” и „просветитељи и равноапостоли Словена”. Константин и Методије потичу из Солуна, града Светог Димитрија и другог града Византијског царства, а рођени су у браку Лава и Марије.⁴⁷ Отац им је био високи и угледни државни функционер, што иде у прилог тези да су солунска браћа по рођењу и васпитању били део византијског естаблишмента.⁴⁸

Константин и Методије су од детињства поред матерњег грчког одлично познавали и словенски језик. Као што је познато, у залеђу Солуна живео је знатан број Словена са којима су житељи великог лучког града били у непрестаном додиру. У том смислу је индикативна реченица која се у Методијевом житију приписује византијском цару Михаилу III. Обраћајући се браћи током припрема за мисију, он их је ободрио речима: „Ви сте житељи Солуна, а становници Солуна говоре одличан словенски.”⁴⁹ Иначе, у сачуваним изворима нема сведочанстава о томе да је у Цариграду за будуће мисионаре постојало неко припремно училиште или специјална обука у страним језицима како би што спремнији одлазили међу непокрштене народе.⁵⁰ Што се језика тиче, ваља истаћи чињеницу да су у IX веку различити језици словенске заједнице били много сличнији међусобно него данас. Због врло сличног речника и синтаксе, говорни језик Словена настањених на подручју Македоније становници Моравске су могли да разумеју без тешкоћа.⁵¹

Методије, прворођени син, коме је крштено име вероватно било Михаило, рођен је око 815. и био је нешто више од десетак година старији од млађег Константина. После окончаног школовања, каријеру је почео у оквиру државне администрације

⁴⁵ Острогорски, *Историја*, 229–230.

⁴⁶ Острогорски, *Моравска мисија*, 76.

⁴⁷ *The Oxford Dictionary of Byzantium*, ed. A. P. Kazhdan, I, New York – Oxford 1991, 507 (P. A. Hollingsworth) (у даљем тексту: *ODB*).

⁴⁸ Оболенски, *Византијски комонвелт*, 166.

⁴⁹ Исто, 168 (са навођењем изворног податка).

⁵⁰ *Оксфордска историја Византије*, 254 (Ц. Шепард).

⁵¹ Оболенски, *Византијски комонвелт*, 169.

Византијског царства. Међутим, око 850. године напустио је своју супругу и повукао се у једну монашку обитељ у оквиру великог манастирског комплекса смештеног на Олимпу у Малој Азији.⁵²

Млађи од браће, Константин, који је касније добио надимак *философ*, рођен је 826/827. године. Био је човек бриљантне интелигенције и огромне меморије. Наводно је, на пример, наизуст знао дела Григорија Назијанског, чувеног црквеног оца из IV века. У сваком случају, његове генијалне лингвистичке способности нису биле спорне.⁵³ Један проницљиви истраживач посебно наглашава његову научну спрему, богословску ерудицију и филолошки дар испољен приликом усвајања многих страних језика, уз пецкаву примедбу да Грци, односно Византинци, нису били баш нарочито склони према овом последњем – савладавању и усвајању страних језика.⁵⁴

Константин је око 842. године из Солуна дошао у Цариград где је уживао благонаклоност евнуха Теоктиста, тада једног од најмоћнијих људи у Византијском царству.⁵⁵ У престоници на Босфору даровити младић је стекао високо образовање. У науци је остало спорно да ли је похађао наставу код Лава Математичара и Фотија, потоњег великог цариградског патријарха. Зна се да је стекао каријеру свештеника и да је постао *хариофилак* (архивар) Свете Софије. Касније је био учитељ филозофије на високој школи на Магнаварском двору у Цариграду.⁵⁶

Браћа Константин и Методије су 858. године упућени у мисију међу Хазаре на Криму са превасходним задатком да оповргну јудаистичке и муслиманске верске мисионаре и, колико је то могуће, тамошњи живаљ преведу у хришћанску веру.⁵⁷ Био је то занимљив случај судара три велике светске монотеистичке религије – јудаизма, ислама и хришћанства – на релативно малом простору. Остало је забележено, на пример, да је на питање зашто хришћани не признају Мухамеда за пророка, када је он за Исуса Христа имао толико добрих речи – о чему сведоче поједина места у *Курану* – Константин (Ћирило) одговорио да ако хришћани признају Мухамеда за пророка онда ће оповргнути старозаветног

⁵² *ODB*, II, 1354–1355 (P. A. Hollingsworth); *ЕП*, II, 979 (P. В. Поповић).

⁵³ *ODB*, I, 507 (P. A. Hollingsworth); *ЕП*, II, 979 (P. В. Поповић).

⁵⁴ Успенски, *Историја Византијског царства*, 38.

⁵⁵ Острогорски, *Историја*, 219–220; *ODB*, II, 507 (P. A. Hollingsworth).

⁵⁶ *ODB*, I, 507 (P. A. Hollingsworth); *ЕП*, II, 979 (P. В. Поповић).

⁵⁷ Оболенски, *Византијски комонвелт*, 90–91, 213; *Оксфордска историја Византије*, 250 (Ц. Шепард).

пророка Данила који је предсказао да ће по Христу свако предвиђање и пророковање престати.⁵⁸

Још један догађај, који се тиче боравка солунске браће у Хазарији, заслужује посебну пажњу. Како можемо да прочитамо у његовом *Жиџију*, Константин Филозоф је у Херсону, главном граду византијских посела на Криму, негде у зиму 860/861. године, пронашао Јеванђеље и Псалтир писане „руским” словима.⁵⁹ Радознали византијски интелектуалац је упознао човека који је говорио тим језиком и од њега научио мноштво речи! У науци је овај контроверзни податак изазвао велику распру. Јер, подсетимо се, овај догађај се збио две године пре него што је Константин измислио словенску азбуку. У покушајима да се овај податак објасни, углавном су предлагана два решења. Према првом, посреди је било писмо кримских Гота који су ту били насељени још од Улфиле, знаменитог преводиоца Библије на готски језик у IV веку,⁶⁰ а по другима се заправо радило о сиријском писму.⁶¹ Сва је прилика, међутим, да је реч о рунском писму скандинавских Руса, то јест Нормана, како се наводи у најновијим радовима.⁶² Добро је познато да су Скандинавци у викиншко доба користили једно посебно писмо, тзв. *руна* или *футарк* (futhark).

Солунска браћа су међу Хазарима успели да науче хебрејски језик. У вези с тим је сачувана и једна интересантна прича. Константин (Ћирило) је по повратку из мисије боравио у чувеној цариградској цркви Светих Апостола. У храму Свете Софије се налазила једна чаша обложена драгим камењем за коју се веровало да потиче из Соломоновог времена. На њој су били исписани стихови на јеврејском и самарјанском и писму које до тог времена нико није умео да прочита јер у Цариграду није било познавалаца тих језика. Ипак, Константин је успео јер је на Криму савладао те језике – јеврејски и самарјански.⁶³

Браћа Методије и Константин су у Херсону на Криму пронашли и мошти Светог Климента, римског епископа који је страдао око 100. године.⁶⁴ Мисија у Хазарији није успела: браћа су покрестила само две стотине Хазара, али су ослободили неке заробљене Византинце и онда су се вратили у Цариград. Сматра се

⁵⁸ Коматина, *Црквена историја*, 161.

⁵⁹ Исто, 151 (са навођењем извора).

⁶⁰ Острогорски, *Историја*, 69–70.

⁶¹ Коматина, *Црквена историја*, 151 (са навођењем одговарајуће научне литературе).

⁶² Исто, 151.

⁶³ Исто, 155.

⁶⁴ М. Милић, *Папе: од св. Пејтра до Ивана Павла II*, Сплит 1998, 4–5.

и да је њихова боравак у Хазарији имао за последицу бољи положај тамошњих хришћана.

Неколико година касније уследила је далеко важнија и успешнија мисија браће Константина и Методија. Цар Михаило III и патријарх Фотије послали су их у Велику Моравску 863. године.⁶⁵ У жељи да се одупре моћном франачком клеру, тамошњи кнез Рагислав тражио је мисионаре из Цариграда који ће у његовој земљи да проповедају хришћанство на народном, словенском језику.⁶⁶ С тим у вези треба подсетити да су у првој половини IX века Франци због неколицине моравских преобраћеника превели неколико хришћанских текстова са латинског на словенски и написали их латинским писмом. Између осталог, то су биле књиге правила крштења и исповести, Вјерују и божја молитва.⁶⁷ Међутим, одмах треба нагласити да је то више био симболичан гест и као такав недовољан да изађе у сусрет Рагислављевом настојању да његов народ слави Бога на свом језику. Циљ моравског владара био је да уз помоћ словенских мисионара увећа и културну аутономију своје земље.⁶⁸

После опсежних и пажљиво обављених припрема браћа су кренула на дугачак пут пун неизвесности. Претходно је млађи Константин, иначе сјајан стручњак за језике, уз братовљеву помоћ саставио *глагољицу*, словенско писмо које је имало 38 слова – „једна према лику грчких слова, друга према словенским речима”, како је записао Црноризац Храбар⁶⁹ – и на словенски превео неке грчке богослужбене текстове укључујући и такозвану литургију Јована Хризостома (Златоустог).⁷⁰ Цар Михаило III је у жељу припрема за мисију, 862. године, признао Константину да су његови претходници на византијском престолу, деда Михаило II (820–829) и отац Теофило (829–842), безуспешно покушавали да створе словенско писмо.⁷¹ Сада се тог посла латио Константин и обавио га је са великим успехом. Стварање глаголице, која је сложеније писмо него ћирилица, изразито је оригинално

---

⁶⁵ A. P. Vlasto, *The Entry of the Slavs into Christendom*, Cambridge 1970, 26–66.

⁶⁶ Б. Н. Флора, *Принятие христианства в Великой Моравии, Чехии и Польше*, Принятие христианства народами Центральной и Юго-Восточной Европы и крещение Руси, ред. Г. Г. Литаврин, Москва 1988, 126 (у даљем тексту: Флора, *Принятие христианства*).

⁶⁷ Коматина, *Црквена ћолићика*, 168.

⁶⁸ Оболенски, *Византијски комонвелт*, 166.

⁶⁹ Коматина, *Црквена ћолићика*, 168 (са позивањем на изворни податак).

⁷⁰ Оболенски, *Византијски комонвелт*, 170.

⁷¹ Исто, 168; Коматина, *Црквена ћолићика*, 170.

дело и са разлогом се сматра подухватом врхунског лингвисте.⁷² На другој страни, ћирилица, која је изум Константинових и Методијевих ученика, само је адаптација грчког писма. Она је настала неколико деценија доцније и због угледа грчког писма добила је већи историјски значај.⁷³

Прве речи превода Библије написане на словенском језику, словенским писмом биле су: „Искони бејаше слово, и слово бејаше у Бога, и Бог бејаше слово (Јеванђеље по Јовану 1, 1)”.⁷⁴ У византијској цркви, наиме, јеванђелистар почиње првим стиховима првог поглавља Јеванђеља по Јовану, који се читају за време ускршње литургије.⁷⁵ Тај језик на који је извршен превод са грчког у изворима IX и X века зове словенски, а за потреба науке данас се назива старословенски.⁷⁶ С тим у вези, важно је истаћи и једну веома значајну чињеницу: на латински је са грчког Библију превео Римљанин Јероним, на готски Гот Улфила, а на јерменски Јерменин Месроп Маштоц, а само су Словени имали нарочиту привилегију да им на словенски језик књиге преведу Византинци, односно Грци.⁷⁷

Савремени истраживачи сматрају да су се Константинови преводи са грчког на словенски пре свега одликовали својом ученом прецизношћу и песничким уживљавањем.⁷⁸ У сваком случају, мисијом солунске браће словенски је постао трећи међународни језик Европе и заједнички књижевни језик народа Источне Европе – Бугара, Срба, Руса и Румуна који су ушли у византијски комонвелт, јединствену заједницу народа чији се цивилизацијски развој одвијао под благотворним утицајем византијских образаца.⁷⁹ Уз то, Константин није био само највећи византијски мисионар међу Словенима, већ, са Методијем, наравно, и оснивач једне културне традиције која је истовремено била и верска и књижевна и интелектуална. У њој су на нарочит начин били измешани како византијски, тако и локални словенски елементи. Ова сложена грчкословенска култура постала је као нека врста прено-

---

⁷² Оболенски, *Византијски комонвелт*, 169–170; *Лексикон српског средњег века*, прир. С. Ћирковић – Р. Михаљчић, Београд 1999, 112–114 (Г. Томовић) (у даљем тексту: *ЛССВ*).

⁷³ Оболенски, *Византијски комонвелт*, 169; *ЛССВ*, 751–754 (Т. Суботин-Голубовић).

⁷⁴ Комагина, *Црквена ћилиџика*, 171.

⁷⁵ Оболенски, *Византијски комонвелт*, 170.

⁷⁶ Комагина, *Црквена ћилиџика*, 172.

⁷⁷ Исто, 155 н. 609.

⁷⁸ Оболенски, *Византијски комонвелт*, 171.

⁷⁹ Исто, 5 сл.

сника византијске цивилизације на средњовековне народе Источне Европе.⁸⁰

У Великој Моравској су браћа организовала домаћу цркву у којој се служило на словенском језику. Ипак, није све ишло глатко, јер је непрестано био присутан непријатни притисак франачког клера који је Константина и Методија сматрао уљезима на властитом мисионарском поседу.⁸¹ Уз то, у великој мери био је угрожен и монопол саме мисе на латинском језику, а нешто такво франачко свештенство није смело себи да дозволи. Опхрвани невољама, мисионари су морали да потраже неки снажан ослонац, односно да нађу подршку неке велике силе. Било је јасно да Византија – географски далеко и забављена покрштавањем Бугара и размирицама са Римом⁸² – није могла бити од велике помоћи. Домаћин Растислав био је вољан да помогне, али су му моћи ипак биле ограничене.⁸³ У тим деликатним и тешким тренуцима само је једна сила могла овлашћено да интервенише у црквеним пословима Велике Моравске и буде од помоћи солунској браћи. Реч је о папској курији у чијем је интересу било смањивање утицаја локалног франачког свештенства.⁸⁴

Тако су Константин и Методије под притиском франачког клера морали да отпутују у Рим 867. године.⁸⁵ Ту је млађи брат, пошто је претходно примио монашки завет и добио име Кирил (Ћирило), и умро 14. фебруара 869. године.⁸⁶ Сахрањен је у цркви Светог Климента чије је мошти нашао у Херсону на Криму и донео у Рим.⁸⁷ Остало је забележено да је Ћирило на самртној постељи преклињао брата да не попусти искушењу да се врати у свој манастир у Малој Азији, већ да настави с радом међу Словенима.⁸⁸ И, заиста, целог свог живота Методије је остао веран овој братовљевој последњој жељи.

Методије је средином 869. године отпутовао код моравског кнеза Сватоплука, али се убрзо вратио у Рим где га је папа Хадријан II (867–872) посветио за архиепископа Паноније.⁸⁹

⁸⁰ Исто, 171.

⁸¹ Успенски, *Историја Византијског царства*, 40; Оболенски, *Византијски комонвелт*, 172.

⁸² Острогорски, *Историја*, 227 сл.

⁸³ Оболенски, *Византијски комонвелт*, 172.

⁸⁴ Исто.

⁸⁵ Исто.

⁸⁶ *ODB*, I, 507 (P. A. Hollingsworth); *ЕП*, II, 979 (P. В. Поповић).

⁸⁷ Оболенски, *Византијски комонвелт*, 174.

⁸⁸ Исто.

⁸⁹ Флора, *Пријатие хришћанства*, 127; Оболенски, *Византијски комонвелт*, 174–175; *ЕП*, II, 979 (P. В. Поповић).

Међутим, по питању надлежности дошао је у сукоб са архиепископом Салцбурга и допао је тамнице где је провео три године (870–873).⁹⁰ Пошто се избавио из затвора, Методије је наставио своју мисију, па је у периоду од 873. до 879. године радио на покрштавању Чеха.⁹¹ Због нових притисака морао је поново да иде у Рим 879. и да у следећим годинама води велику борбу против латинског свештенства.⁹²

Без неке значајније помоћи са било које стране, осим ако изузмемо његове одане ученике, Методије се морао осећати прилично усамљеним, па се окренуо својој отаџбини – Византијском царству. На тој страни су његови непријатељи ширили узнемирујуће гласине да је пао у немилост у Цариграду и да је цар Василије I спреман да га лиши живота.⁹³ Ове оптужбе су могле да имају одређену тежину, пре свега у светлости чињенице да је учени Солуњанин прихватио папску службу у годинама када односи Рима и Цариграда нису били добри. Упркос свему, Методије је на позив цара Василија I 881. године отпутовао у Цариград.⁹⁴ Могуће је да се с овим путовањем сложио и папа Јован VIII (872–882), јер су односи Рима и Цариграда у међувремену изглађени. Методија су на Босфору цариградски патријарх Фотије и цар Василије I благонаклоно дочекали.⁹⁵ Била је то прва Методијева посета од одласка на Запад пре скоро двадесет година. Није без значаја ни чињеница да је управо тих година цариградска влада организовала свештенике са знањем словенског језика и прикупљала књиге на словенском с циљем да их употреби у Бугарској, а вероватно и у Србији и Русији.⁹⁶

Из овог времена, из 880. године, потиче једно важно писмо које је папа Јован VIII, и даље подржавајући Методија, упутио Сватоплуку I (869–894), Растислављевом рођаку и наследнику, а у коме римски првосвештеник чврсто брани употребу народног говора у литургији. „Свакако није ни против вере, нити против доктрине да се миса пева на словенском језику, нити да се (на том језику) чита свето јеванђеље или света проповед из Новог или Старог завета ако је добро преведено и протумачено, нити да се пева служба, јер Он који је створио три главна језика, хебрејски, грч-

⁹⁰ *ODB*, II, 1355 (P. A. Hollingsworth).

⁹¹ *ЕП*, II, 979 (P. В. Поповић).

⁹² *ODB*, II, 1355 (P. A. Hollingsworth).

⁹³ Оболенски, *Византијски комонвелт*, 176.

⁹⁴ Исто, 177.

⁹⁵ Исто.

⁹⁶ Исто.

ки и латински, створио је и остале и Своју славу и хвалу.”⁹⁷ Ова сјајно срочена реченица, међутим, остала је последња средњовековна папска изјава у прилог словенској литургији. Наследници Јована VIII, забранили су је и на тај начини су напустили политику коју су увеле папе Никола I и Хадријан II.⁹⁸

Методије је умро 6. априла 885. године,⁹⁹ а око две стотине свештеника, ученика „солунске браће”, било је приморано да напусти Панонију.¹⁰⁰ У том драматичном тренутку, у зиму 885/886. њима је изгледало да дело њихових учитеља пропада и да су словенска литургија и нова словенско-византијска култура у чијем су стварању и сами учествовали осуђене на уништење. Међутим, историјски токови, каткад чудесни у својој замршеној архитектури, показали су да је требало више од два столећа да се из Средње Европе избришу трагови мисије словенских апостола. Управо је то чињеница која говори сама за себе о виталности њиховог подухвата и о томе до које мере су били прихваћени у тамошњем народу. Обесправљена у Моравској, словенска литургијска и књижевна традиција вероватно је уточиште нашла у скривеним манастирима у моравским и чешким шумама.¹⁰¹ Још један ударац је стигао када су Угри почетком X века уништили Моравску државу, мада постоје подаци да су тековине мисије солунске браће опстале и у неким деловима новоуспостављене угарске државе.¹⁰²

У Чешкој, која је припадала Сватоплуковој држави, а после његове смрти франачкој царевини и, око 926, војводама саксонским, књижевност на старословенском и словенска литургија римског обреда опстале су раме уз раме са латинским хришћанством још читава два века.¹⁰³ Према поузданим чешким изворима, сам Методије крстио је првог хришћанског војводу Чешке, Боривоја (с. 873–895). Верује се да су његова жена Људмила и њихов унук Свети Венцеслав, чешки кнез (921–929) били покровитељи словенских свештеника и литургије на народном језику.¹⁰⁴ Водећи центар словенско-византијске традиције у XI веку је био бенедиктински манастир Сазава поред Прага, верска и културна установа

⁹⁷ Исто, 176 (са навођењем изворног податка).

⁹⁸ Исто.

⁹⁹ *ODB*, II, 1354 (P. A. Hollingsworth); *ЕП*, II, 979 (P. В. Поповић).

¹⁰⁰ Оболенски, *Византијски комонвелт*, 177–178.

¹⁰¹ Исто, 178.

¹⁰² Исто.

¹⁰³ Исто.

¹⁰⁴ Оболенски, *Византијски комонвелт*, 178. Такође в. Флора, *Пријетие хришћанства*, 133–135.

блиско повезана са манастирима у Мађарској и Русији која је стекла велики међународни углед.¹⁰⁵

Тек на измаку XI stoleћа политика централизације и језичке уједначености за коју се здушно залагало папство довела је до нестајања ове културне традиције у Чешкој.¹⁰⁶ Велики успех мисије Ћирила и Методија огледа се и у томе што је она допринела да Чешка два века буде у орбити грчко-словенске културе. Истовремено, била је то географски најудаљенија тачка до које је у свом ширењу на север, а на простору западно од Карпата, допрла византијска цивилизација.¹⁰⁷ Из сачуваних историјских извора сазнајемо и то да је Методије имао један пријатељски састанак са мађарским владарем, по свој прилици вођом клана који је први прешао преко Карпата.¹⁰⁸ Историјска је чињеница да је словенска хришћанска традиција на народном језику опстала у Мађарској још најмање два века, а познато је и да су се калуђери словенског манастира Сазава, протерани из Чешке око 1055. године, склонили у један манастир у Мађарској.¹⁰⁹ Не можемо а да не приметимо да је у овом случају деловање које је потрајало само две деценије оставило трага који се може пратити у току десет пута већег раздобља, дакле, периода који се протеже на два stoleћа.

Ученици Ћирила и Методија су се после 885. године спустили низ Дунав и код Београда ступили на територију Бугарске.¹¹⁰ Управитељ града их је послао у Плиску, ондашњу бугарску престоницу, где су се састали са владаром Борисом–Михаилом (852–889) који их је примио веома благонаклоно.¹¹¹ Двојица најистакнутијих чланова те групе, Климент и Наум,¹¹² свакодневно су се саветовали са Борисом. Климентов средњовековни биограф дискретно истрајава на томе да су ови разговори били обавијени велом тајновитости.¹¹³ Бугарском владару из сећања није могла ишчилети опасна побуна бољара која је готово довела у питање покрштавање Бугара неколико година раније. Као што је познато, Борис је у крви угушио побуну и без милости побио педесет двојицу великаша и све чланове њихових породица.¹¹⁴ Пример из Бугарске, као и покрштавање неких становника Скандинавије,

¹⁰⁵ Оболенски, *Византијски комонвелт*, 178.

¹⁰⁶ Исто.

¹⁰⁷ Исто.

¹⁰⁸ Исто, 189.

¹⁰⁹ Исто.

¹¹⁰ Исто, 118.

¹¹¹ Исто.

¹¹² *ЕП*, II, 986, 1288 (П. В. Пузовић).

¹¹³ Оболенски, *Византијски комонвелт*, 118.

¹¹⁴ Острогорски, *Историја*, 228.

занимљиво је и стога што показује како је умируће паганство на самом крају, силазећи са историјске позорнице, исказивало изванредну жилавост и дуго се опирало наступајућем хришћанству.¹¹⁵ Отуда и Борисова смотреност и жеља да буде подробно упознат са главним правцима будуће верске политикеridoшлица из Велике Моравске, а све у настојању да по сваку цену избегне отпор бугарске аристократије која је традиционално била сумњичава према свему што је учвршћивало власт Византије или Словена.¹¹⁶

Никако не треба искључити ни могућност отпора који се појавио код грчког свештенства. Њима се можда није свиђало присуство ове угледне групације супарничких мисионара.¹¹⁷ Како било, Климент је око 886. године послат у Македонију да покрсти преостале пагане, држи литургију на словенском језику, преводи грчку духовну књижевност и обучава локално свештенство.¹¹⁸ Нешто касније, 893. године, Климент је постављен за епископа области око Охрида, па су Охрид и Македонија постали средиште словенске хришћанске културе у Европи на размеђу IX и X столећа.¹¹⁹

Догодило се и то да је изванредан број ученика Константина и Методија допао ропства. Тако се у *Житију светио̄ Наума* може прочитати како је убрзо по Методијевој смрти један емисар цара Василија I боравио у Венецији. Тамо му је привукла пажњу група просјака коју је неки јеврејски трговац извео на продају. Изасланник византијског василевса се распитао и сазнао да су то ученици Константина и Методија које су житељи Велике Моравске продали као јеретике. Без много оклевања, он је за њих платио предвиђени откуп и послао их у Цариград.¹²⁰ Основано се претпоставља да су неки од њих касније, наоружани већ усавршеном мисионарском вештином и снабдевени неопходним словенским књигама, упућени у Бугарску да се придруже својим прогнаним друговима који су тамо већ деловали.¹²¹

Као што је наглашено, доцније је код Западних Словена, са изузетком Чешке, дело Константина (Кирила) и Методија постепено уништавано. Међутим, „словенски апостоли” су својом делатношћу оставили неизбрисив траг код Јужних Словена: Бугара, Срба, Хрвата, а преко њих и код осталих Словена, у првом реду

¹¹⁵ Оболенски, *Византијски комонвелџи*, 103.

¹¹⁶ Исто, 118.

¹¹⁷ Исто.

¹¹⁸ *ЕП*, II, 986 (П. В. Пузовић).

¹¹⁹ Оболенски, *Византијски комонвелџи*, 118.

¹²⁰ Исто, 119.

¹²¹ Исто.

међу руским племенима.¹²² Због својих заслуга Кирил и Методије су проглашени за светитеље: спомен Светог Кирила је 14. фебруара, спомен Светог Методија 6. априла, а заједнички спомен 11, односно 24. маја.¹²³

Светскоисторијски значај словенске мисије Кирила и Методија на простору Средње Европе лежи у томе да су солунска браћа проповедали и обављали божју службу на словенском језику, да су створили словенску азбуку и превели Свето писмо и литургијске књиге на словенски језик. Отуда је њихова мисија, и поред тога што је у самој Моравској на крају претрпела неуспех, добила замах и значај једног широког цивилизацијског фронта и што је, напослетку, ударила темељ словенској писмености, књижевности и култури.¹²⁴

---

¹²² *ЕП*, II, 979 (Р. В. Поповић).

¹²³ *ОДВ*, II, 1354 (Р. А. Hollingsworth); *ЕП*, II, 979 (Р. В. Поповић).

¹²⁴ Острогорски, *Моравска мисија*, 75.